

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

OSMANLI MİLLET SİSTEMİNİN BALKANLAR'DA ETNİK KİMLİKLERİN OLUŞMASINDAKİ ROLÜ

Hatice Akın-Hatice Çetin

Balkanlar'da etnik kimlikleri ve milliyetçiliği incelemeden evvel, XIX. yüzyıldan günümüze kadar Balkan coğrafyası ve bölge halklarıyla özdeşleşen etnisite ve milliyetçilik kavramlarının ortaya çıkışı ve algılanışını incelemek yararlı olacaktır. Etnik kelimesinin kökeni Yunanca *ethnos*'dan gelmektedir ve kâfir ya da pagan anlamında kullanılmıştır. On dördüncü yüzyılın ortasından, giderek "ırksal" özellikleri ifade etmeye başladığı on dokuzuncu yüzyılın ortalarına dek İngilizce'de de bu anlamda kullanılmıştır. Etnisite ile ilgili tanımlamalar, farklı farklı amaçlara hizmet ediyor olsalar da, yaklaşımların tümü etnisitenin grup ilişkileri ve insanların sınıflandırılması ile ilgili olduğu konusunda ortak görüş belirtmektedir. Genel kullanımda etnisite, azınlık sorunları ve ırk ilişkilerini ifade etmekte kullanılsa da sosyal antropolojide kendilerini kültürel açıdan farklı tanımlayan başkalarının da bu şekilde tanımlanan gruplar arasındaki ilişkilerini ifade etmektedir.¹

Etnisite, kültürel açıdan kendilerini farklı kabul eden bireylerle, asgari düzeyde düzenli bir ilişki içinde oldukları grupların bireyleri arasındaki ilişkinin bir unsurudur. Gruplar arasındaki farklılık ilişkileri etkiliyorsa, toplumsal ilişki etnik bir ögeye sahip olmaktadır. İlişki içindeki kazanımların ve kayıpların kimliğin oluşmasını etkilemesinden ötürü etnisite, sembolik olduğu kadar aynı zamanda siyasi ve örgütsel bir unsurdur.² Ulus-devlet ve etnisite sorunlu bir çift oluşturuyorsa, bunu nedeninin ulus kavramının romantik mirasında aranmalıdır. Bu miras etnisiteleri biyolojik kimliklermişçesine birbirinden ayırmakta, ardından

¹ Thomas Hylland Eriksen; *Etnisite ve Milliyetçilik*, Çev. Esin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul 2002, s.15.

² Eriksen; *a.g.e.*, s.27.

bu biyolojik kimlikleri tüm kültürlerle eşitlemekte ve sonunda etnik kimliğin gereğinin devlet kuran bir ulus olmak olduğunu öne sürmektedir. Bu sayede etnostan dönme, ulustan devşirme bir devlet olarak, ulus-devletin romantik mitolojisi kendi yıkımının tohumlarını üretir.³

Siyaset bilimci Rothschild, 1960'lardan itibaren şekillenmeye başlayan bir süreci tanımlarken "etnopolitika" terimini kullanmıştır. Rothschild, bunu "etnik kategoriler arasında ve genelinde yapılandırılmış eşitsizlik sistemlerini (...) değiştirme amacıyla etnisiteyi psikolojik ya da kültürel ya da kültürel veya toplumsal veri olmaktan çıkarıp siyasi bir manivela gücü haline getirme" süreci olarak tanımlamıştır. Bu süreçte etnik grupların ayırt edici ve benzersiz olduğu varsayılan kültürel mirasları vurgulanır, ideoloji haline getirilir, somutlaştırılır, değiştirilir ve bazen de sanal olarak yeniden yaratılır. Etnisite bu şekilde, duruma göre seçilen yada zorla kabul ettirilen ve birleşik olduğu varsayılan kültürüyle tanımlanan bir birleşik grup mirasına dönüştürülmektedir. Ancak XXI. yüzyıl etnopolitikasında yeni olan bir şey varsa, o da ulus-devletlerin, özellikle de eşit yurttaşlık olanakları ile etnik bölünmelerin üstesinden gelmesi beklenenlerin içindeki kabileleşme benzeri farklılıkların siyasileşmesidir.⁴

Geçmişte birçok unsurun güçlü bir devlet otoritesi altında birleşmesi ile devlet yapılanması gerçekleştiğinden, Ortaçağ krallıkları ve imparatorluklarda millet bilincinin olması gerekmemiş, tek bir yönetim altında birleşen insanların dini inançlarının da aynı olması bu birlikteliği otoritenin yanısıra güçlendiren bir unsur olmuştur. Ortaçağın teokratik devlet toplumunda görülmekte olan, milli kimlikten ziyade dini inançla güçlenen mensubiyet, devlet içinde birliktelik sağladığı gibi, devletler arasındaki mücadelelerde ve çatışmalarda önemli bir etken olmuştur. Bu açıdan bir kültürler ve medeniyetler çatışmasından bahsetmek mümkündür.⁵ Özellikle batı Ortaçağında yaşanan baskı ve zulüm insanları yeni arayışlara sevk etmiş, katı Katolik Hıristiyanlığa karşı Protestanlığa doğru bir eğilim yaşanmıştır. Reform hareketi ile din merkezli bir anlayıştan insan merkezli bir anlayışa geçilmeye başlanması devlet ve hukuk sistemlerinde ortaya çıkardığı değişikliklerin yanı sıra Ortaçağın geniş sınırlı teokratik devletlerinin

³ Gerd Baumann; *Çokkültürlülük Bilmecesi*, Çev.İşıl Demirakın, Dost Kitabevi, Ankara 2006, s.54.

⁴ Baumann; *a.g.e.*, s.62-63.

⁵ Fahri Atasoy; *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s.313.

yerine kendi kimliklerini soy ve kültür birliği içinde tanımaya başlayan milletleri de ortaya çıkarmaya başlamıştır.⁶

Bu değerlendirme çerçevesinde milliyetçiliğin tırmanışında birinci dönem Ortaçağ sonrasından başlayıp, ulusların oluşma süreci içinde Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarıyla sona ermiştir. Milliyetçiliğin başlangıç tarihi kabul edilen Fransız Devrimi ise ikinci yükselişin temellerini oluşturdu. Milliyetçiliğin tırmanışında ikinci dönemi oluşturan Fransız İhtilali'nden, 1914'teki I. Dünya Savaşı'na geçen süreçte insanlar artık büyük imparatorlukların içinde kendilerini saklama yerine, açıkça milli kimliklerini savunma noktasına gelmişlerdir. Milliyetçiliğin modernizmin bir ideolojisi olarak dayandırılan temeli burasıdır.⁷ Modernleşme ile birlikte oluşmaya başlayan siyasi yapılanma içinde milletlerin önemli bir yeri vardır. Tarihsel gelişme süreci, Ortaçağın teokratik krallık ve imparatorluklarının yıkılmasından ardından karşımıza yeni ve siyasal birimler olarak ulus-devletleri çıkarmıştır. Bu dönemin siyasal güçleri, ondokuzuncu yüzyılda ulusların devlet kurma haklarını dayatmada oldukça başarılı olmuştur. Bir anlamda ondokuzuncu yüzyıl bir milletler ve milliyetçilik çağı olarak algılanabilir.⁸

Balkanlar: Tarihsel Arka Plan

Balkan, dağ, dağlık yer anlamına gelen Türkçe kökenli bir kelimedir. Balkan Yarımadası Avrupa'nın Doğu'ya açılan kapısıdır.⁹ Bu jeopolitik konumu, siyasî ve beşerî coğrafyası ile tarih boyunca çeşitli dünya milletlerinin ilgisini çeken bir bölge olmuştur. Sahip olduğu coğrafya, Balkanların tarihsel çok parçalılığının önemli sebeplerindendir. Tarihsel sürecin sonucu bize, dağ kültürü ile ova kültürü, kuzey-güney ayrımcılığının, Ortodoks-Katolik farklılaşmasının, Hıristiyan-Müslüman dinsel fanatizminin çatışma örneklerini sunmaktadır.

Bu sunuşun en önemli dayanak noktası, sıralananların, bahse konu olan coğrafyada karşılaşmaları neticesinde, bugün Balkanlar diye tanımladığımız bölgenin bir geçiş alanına dönüşmüş olmasıdır. Bu noktada kastedilen, tamamen zıt kutuplara ait kültürel yapıların, farklı ekonomik sistemlerin birbirinden ayrı ve benzer olmayan toplumsal yapıların ve büyük ölçüde farklı askerî anlayışların,

⁶ Atasoy; *a.g.e.*, s.314.

⁷ Edward Hallett Carr; *Milliyetçilik ve Sonrası*, Çev. Osman Akinhay, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s.19.

⁸ Carr; *a.g.e.*, s.19.

⁹ Mediha Akarlan; *Bosna Hersek ve Türkiye*, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1993, s.29.

coğrafi temas zorunluluğundan karşılaşmaları ve iç içe geçerek oldukça girift ve bir o kadar da başka yeni bir yapı oluşturmalarıdır.

Bölgeyi ırksal açıdan incelediğimizde bölgede homojen bir devlet bir yana, homojen yapıda bir eyalet bile mevcut değildir. Buna karşın son iki asır boyunca ırksal-etnik kimliğe ilişkin düzmece kuramlar, çoğu zaman Balkan topraklarının ulusal politikasına hükmetmiştir.¹⁰

Balkan coğrafyası tarih boyunca yeni halkların istilalarıyla sürekli olarak karışıklık içinde olmuş ve yeni halklarla kaynaşmıştır. Yarımada'nın bilinen en eski sakinleri Keltler, İllirler ve Traklardır.¹¹ Yunanlılar, M.Ö. 2000'lerin ortalarına doğru Girit'in uygarlaşmış yerli halkı ile karışırken, İllirya kökenli Arnavutlar, başta Slav akını olmak üzere birçok akına rağmen kaldıkları Adriyatik kıyılarında Arnavut halkının doğuşunu sağladılar.¹² Günümüz Romenlerin kökenleri de, Hint-Avrupa, Daçya-Trakya bloğunda M.Ö. 2000'lerin sonuna doğru özerkleşmiş olan Daçyalılara dayanmaktadır¹³. Bizans, Rum ve Sırp egemenlikleri altında yaşamalarına rağmen Latin kökenli lisanlarını koruyan ve Roma kültürüne bağlı kalan Romenlerin günümüz Romanya topraklarına gitmesi ise ancak XII. Yüzyıl başlarında meydana gelmiştir.

Balkanlara yerleşen halklar arasında kuşkusuz en önemli bölümü teşkil eden Slavlar'ın Balkanlara gelişile ilgili bilgiler net olmamakla birlikte Slav kabilelerinden oluşmuş büyük bir topluluğun V. ve VI. yüzyıllar'da Orta Avrupa topraklarını istila ettikleri bilinmektedir¹⁴. Slavların bu ilk dönemdeki hayat tarzı hakkında yapılan ilk tanımlamalar Bizanslı yazarlara aittir. Buna göre Slavlar, birçok kabile reisleri bulunsa da otoriteyi kendi elinde toplamış bir liderleri olmayan halk olarak nitelendirilmektedir.¹⁵ Sırp ve Hırvat toplulukları, Hıristiyanlığa geçmelerinin ardından IX. ve X. yüzyıllarda kendi devletlerini kurabildiler. Öte yandan Slovenler, Frank hâkimiyetinden kaçarken Germen İmparatorluğu'nun

¹⁰ Noel Malcolm; *Bosna*, (Çev.: Aşkın Karadağlı), İstanbul, Om Yayınevi, 1999, s.29.

¹¹ Kemal Karpat; "Balkan", *DİA*, C.V, İstanbul 1992, s.32.

¹² Georges Castellan; *Balkanların Tarihi*, Çev.: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yay., İst. 1993, s.19.

¹³ Dimo N. Dimçev; "Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri", *XIII. TTK. Kongresi*, C.III., Kısım I., Ankara 2002, s.125'de Ulahların kökeni hakkında şu bilgileri verir: Ulahlar Balkanlar'da Antik Trakyalı, Makedonlar, Teselyalı, Epirler ve İllirilerin Latinleştirilmesiyle meydana gelen yerli halklardan biridir.

¹⁴ Noel Malcolm; *Kosova-Balkanları Anlamak İçin*, (Çev.: Özden Arkan), İstanbul 1999, s. 48.

¹⁵ Malcolm; *Kosova*, s.46-48

hâkimiyetine girdiler ve Slovenler'in bir devlet haline gelmeleri, 1918 yılına kadar sürdü.¹⁶ Yunanistan'daki Slav kabileleri ise, IX. yüzyıldan başlayarak dinî ve kültürel bir Yunanlaştırılma sonucunda orijinal karakterlerini tamamen kaybetmişlerdir. Makedonyalı Slavlar ise, komşuları arasında kararsız kalmış, özgün bir kimlik kazanmak için XX. yüzyıla dek tereddüt etmişlerdir. Balkan Yarımadası'nda yerleşik topluluklardan biri de Bulgarlardır. Bulgarlar, "Ogur" adı verilen, çeşitli Türk boylarından meydana gelen bir boylar birliğidir¹⁷. VII. yüzyılda geniş bir Slav-Ortodoks kitleye egemen oldular. Ancak sayılarının azlığı nedeniyle Hıristiyanlığı kabul etmelerinin ardından egemen oldukları halk içinde eridiler.¹⁸

Bu grupların hiç biri herhangi bir ulusal kimlik kavramına ya da etnik kimlik duygusuna sahip değildi. Bu topluluklar, topraklar üzerinde hak iddiasında bulunan Bizans'ın zorlamasıyla Ortodoks Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi; fakat kökenleri ne olursa olsun bu Balkan aşiretleri küçük cemaatler halinde örgütlenmiş durumda kaldılar ve Hıristiyanlığı kabul etmelerinden sonra bile, derin kökleri olan dinsel bir kimliğe sahip olmadılar.¹⁹

Ortodoks Kiliseler, Bizans'ta da olduğu gibi Balkan halkları tarafından da siyasal kurumların politikalarını uygulamakta kullanılan araçlar durumundaydı; çünkü bu kiliseler, yöneticilerden bağımsız, yalnızca ruhani işlerle ilgilenen kurumlar değillerdi. Bulgarlar, yönettikleri halkla bütünleşmeyi sağlayabileceği düşüncesiyle Hıristiyanlığa geçmeye karar verdiklerinde başvurularını önce Frank ruhanilerine yapmışlardı. Bizans'ın bu durumdan rahatsızlık duyarak donanmasını Bulgar kıyı şeridinde göndermesi, Bulgarları Franklardan vazgeçerek Bizans gözetiminde Hıristiyanlığa geçmeye zorlamıştır. Bulgarlar Bizans'a karşı başarıları arttıkça kiliselerinin özerkliğini de sağladılar.²⁰ Yani siyasal başarı dinsel özerkliği de beraberinde getirmekteydi. Aynı durum XII. yüzyıldan sonra bölgede önemli bir güç haline gelen Sırlar için de söz konusu olacaktır.

¹⁶ Castellan; *Balkanların Tarihi*, s.20.

¹⁷ Osman Karatay; "Slavlar ve Bulgarların Kökeni", *Türkler*, (Ed.: H.C.Güzel-K.Çiçek-S.Koca) C.II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.599'da Bulgarlar'ın kökenleri tartışma götürmez bir şekilde kanıtlanmışken, bir dönem, Rusya tarafından Slav olduklarına dair iddialar öne sürüldüğünü anlatır.

¹⁸ Halil İnalcık; *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul 1992, s. V-VI.

¹⁹ Kemal Karpat; *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev.: Recep Bozdemir, İmge Yay., Ankara 2004, s.57.

²⁰ Ayrıntı için Bkz. Aşkın Koyuncu; *Bulgar Eksarhlığı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998.

Osmanlı'dan Günümüze

Osmanlılar Balkanlar'da fütuhata başladıklarında Doğu Trakya'nın bir kısmı, Selanik Bölgesi, bazı sahilleri hariç olmak üzere Mora Yarımadası ve Güney Epir hemen hemen Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içerisindeydi. Balkanların kuzeydoğu kısmı Bulgarların, Yukarı Sırbistan ile Serez ve Drama bölgeleri Sırp- ların elindeydi. Epir'in kuzeyinde ise, irili ufaklı Sırp-Arnavut veya Arnavut prenslikleri vardı. Bu prenslikler Venedik Cumhuriyeti ile Napoli Krallığı'nın nüfuzu altındaydı. Balkan Yarımadası'nın kuzeybatısındaki Bosna Krallığı, Macarlara tâbi idi. Bugünkü Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda bulunan Dobruca bölgesinde, Bulgar prensi tarafından yönetilen bir prenslik vardı.²¹ Bu zayıf ve küçük devletlerde toprak yönetimi, senyörlerin keyfi idaresi altında merkezî kontrolden çıkmıştı. Mahalli senyörlerin toprak üzerindeki otoritesi ile merkezin mücadelesi, Balkan tarihinin temel problemini teşkil etmektedir.²²

Osmanlı egemenliğinin Balkanlarda hızla yayılışını ve bir yüzyıl içinde Tuna'dan Fırat'a kadar merkeziyetçi-bürokratik bir imparatorluğun kuruluşunu anlayabilmek için Osmanlı Devleti'nin bölgede tesis ettiği yönetimi bilmek gereklidir. Osmanlıların bölgeye getirmiş olduğu yeni düzenin eski Hıristiyan feodalizminden çok üstün olması, halkın mukavemet göstermemesini sağlamıştı. Herşeyden önce, feodalizm sisteminin kendilerine yüklediği ağır vergilerden, özellikle angaryadan kurtulan Hıristiyan ahalisi Osmanlı idaresi altında kanunnamelerle hak ve vazifeleri tayin ve tarif olunan bir vergi mükellefi haline gelmişti.²³ Osmanlı sisteminin bir sonucu olarak, eyaletlerde ve özellikle Hıristiyan eyaletlerde, yerel dillerin, dinlerin ve hatta siyasal ve sosyal kadroların korunduğunu görmekteyiz. Fethedilen yerlerdeki gayrimüslim ahalinin asimilasyona tabi tutulması düşünülmemiş, ne zorla Türkleştirme, ne de zorla İslamlaştırma olmuştur. Eğer bunun tam tersi olmuş olsaydı, Yunan, Bulgar, Sırp ya da başka dillerin, Hıristiyan mezheplerin, yerel eşrafın varlıklarını devam ettirebilmelerinin yolunu açıklamak mümkün olmazdı.²⁴

²¹ Halim Çavuşoğlu; *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Köksav Yayınları, Ankara 1993, s. 59.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, C.I, Ankara 1982, s.182.

²³ Mustafa Akdağ; "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Bellekten*, c.XII/51, s.506.

²⁴ Robert Mantran; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.: Server Tanilli), Say Yayınları, İstanbul 1992, s.13.

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde (1300-1600), Balkanlar'daki Türk ve Müslüman olmayan unsurlar, o zamana kadar belki de tarihlerinin en rahat ve toleranslı dönemlerini yaşamışlardı. Bu yüzden Osmanlıların Balkan halklarının etnik kimliklerini zayıflattığı ya da ortadan kaldırdığı iddiası oldukça hatalı bir söylemdir. Osmanlıları XIX. yüzyılın son dönemlerinde etnik bir kimlik geliştirene kadar etnik bir siyasete sahip olmadılar.

Osmanlı'nın kurduğu sistem, Arnavut, Bulgar, Romen, Yunan ve Sırp'ların kimliklerinin hayatta kalmasına yardımcı oldu.²⁵ Balkan toplumlarının bugün din, dil ve kültürlerini aynen sürdürüyor olmalarını başka türlü açıklamak mümkün değildir.²⁶

Osmanlılar, dinsel kurumları inancı ve inanç sahiplerini devletin siyasal politikalarının yararına kullanma zorunluluğundan kurtararak tüm Ortodoks Kiliseleri, İstanbul Patrikhanesinin yetkisi altına alındılar ve Hıristiyanlar, millet sistemi²⁷ altında tek bir evrensel cemaat haline getirildiler. Ortodoks milletin başı olarak İstanbul Patriği ağır görev ve sorumlulukları yüklendi. Önceden Bizans İmparatorları, kilise işlerinde en önemli role sahipti. Fetihten sonra bunların eski görevlerinin büyük bir kısmı kilisenin hükmü altına alındı. Kuramsal olarak dört Doğu Kilisesi birbirine eşit olmakla birlikte İstanbul Patrikliği, tüm Ortodokslar adına konuşma yetkisi kazandı. Gerçekte XVIII. yüzyıl süresince diğer kiliseler patrikliğe bağımlı kaldılar. Bunun dışında müstakil iki kilise olan Ohrid'deki Bulgar Kilisesi ve İpek'deki (Pec) Sırp Kilisesi varlıklarını sürdürdüler. Ancak her iki kilise de İstanbul'dakiyle eşit statüye sahip değillerdi. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra İstanbul Patrikliği karşısında zayıfladılar ve İstanbul Patrikliği bu kiliselerin yürürlükten kaldırılmasını sağladı. Patriklik daha sonra bütün Balkan Yarımadası ile Ege ve İon Adaları'nda aynı yetkilere sahip

²⁵ Carole Rogel; "The Wandering Monk and the Balkan National Awakwng", *Nationalism in a Non-National State The Dissolution of The Ottoman Empire*, (Ed.: William W.Hadded and William L. Ochsenwald), Colombus Ohio State University 1977, s.78.

²⁶ Yavuz Ercan; "Balkan Türkleri ve Bulgarlar", *Bellekten*, LIV/209, Ankara 1990, s.299.

²⁷ Millet Sistemi için ayrıntılı olarak Bkz.: Yavuz Ercan; *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Turhan Yay., Ankara 2001, Bilal Eryılmaz; *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, Risale Yay., İstanbul 1990, Bilal Eryılmaz; *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, İstanbul 1992. M.Macit Kenanoğlu; *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Hukukî Statüleri (1453-1856)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2001, Cevdet Küçük; "Osmanlılarda "Millet Sistemi" ve Tanzimat", *TCTA*, C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, İber Ortaylı; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)", *XIII.TTK*, C.II, Ankara 2002.

oldu. Bütün bunlar Patrikliğin, Balkanlarda yaşayan Ortodoks nüfusunun merkezi haline gelmesini sağladı.²⁸

İlke olarak Osmanlı hükümdarları, Ortodoks kilisesinin meselelerine karışmıyorlardı. Kilise ve manastır mülkiyetinin idaresi patrikliğe bırakılmıştı. Herhangi bir şekilde ruhban sınıfını veya kilise mülkünü ilgilendirecek kararlarda, Osmanlı hükümetinin patriğin onayını alması gerekiyordu. Patrik, Rum Ortodoks milletinin kilise ve din adamlarının geçimi için ödemesi gereken vergilerin miktarını, devletten bağımsız belirleme hakkına da sahipti. Patrik tarafından görevlendirilen din adamları ve ruhban sınıfından olmayanlar, görevlerini yaparken, örneğin kilise vergilerini toplarken, yerel makamlardan askerî refakat isteme hakkına sahiptiler. Evlilik, boşanma, vekâlet gibi miras sorunları gibi tüm medeni hukuk sorunları kilise mahkemeleri tarafından karara bağlanıyordu. Okullar patriğin egemenliğindeydi.²⁹ Millet başı olma özelliği ile patrik sadece Rumları değil, Bulgar, Sırp, Arnavut, Ulah olup da Ortodoks mezhebine mensup bütün reayayı, Rum milleti ismi altında temsil ediyordu.³⁰

Osmanlı yönetimi altında Balkan Hıristiyanları güçlü bir Ortodoks kimlik geliştirmişlerdir. Bunun en önemli nedeni, önceden varolduğu gibi kendi yerel cemaatleri içinde yaşamaya devam ediyorlardı. Fakat millet sisteminde yerel kiliseleriyle okullarını koruma sorumluluğuna sahip bulunuyorlardı. Balkan Hıristiyanları arasında bir tür ortak kimlik olan, Helenizm ve Helen kimliği vardı. Bu saf bir Helenlik değil, Ortodoks-Rum inanç etrafında biçimlenen bir Helenlikti.³¹

Avrupa askeri ve siyasal müdahalelerinin ve kapitalist ekonomik sistemin hızlı girişinin etkisiyle klasik Osmanlı düzeni bozulmaya başladı. Bu çözülmenin sonucunda toplumsal ve ekonomik katmanlaşma ile siyasal yeniden düzenlemeler geldi. Yeni bir orta sınıf ortaya çıktı ve Balkanlar'da etnik kimliğe özel bir önem atfetmeye başlayan bir aydınlar grubunu yarattı. Bu aydınlar, Avrupa ulus-devlet modelinden, Aydınlanma düşüncelerinden ve dinsel bağlar ile dinsel inançların zayıflamasından etkilendiler. Bundan başka ulusal devleti kurma işinin etnik temeller üzerinde iddia edileceği anlaşıldı. Dolayısıyla aydınlar, yalnız-

²⁸ Barbara Jelavich; *History Of The Balkans*, Cambridge; New York, Cambridge University Press, 1983, s.49.

²⁹ Fikret Adanır; *Makedonya Sorunu*, (Çev.: İ. Catay), Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2001, s.20-21.

³⁰ Settar F. İksel; "İstanbul Rum Patrikhanesi", *BTTD*, c..XI., S. 63, Ankara 1972, s.28.

³¹ İlber Ortaylı; "Balkan Milliyetçiliği", *Türkiye Günlüğü*, S.36, Eylül-Ekim 1995, s.6.

ca birkaç tarihsel olaydan kendi önerdikleri devletlerin her biri için görkemli geçmişler yarattılar ve bunu geliştirdiler.³²

18. yüzyılın sonuna doğru Johann Gottfried von Herder (1744-1803), “*Her halk bir halk olarak nasıl kendi diline sahipse kendi ulusal terbiyesine de sahipti.*” diyerek ulusallığı dil üzerinde özel bir mülkiyete bağlamıştı³³. Balkanlar’da dil, etnisitenin, sonunda da milliyetin ayırıcı simgesi olarak en önemli görevi üstlendi. XVIII.yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar’daki ticarî gelişme ve şehirleşme sonucu ortaya çıkan burjuva sınıfı, aydınlanma çağı Avrupa’sının, etkisi altında, laik eğitimin gelişmesinde önemli rol oynadı. Böylece entelektüel bir sınıf ortaya çıktı ve bu grup da Yunan ulusal hareketinin felsefesini hazırlamaya başladı.³⁴ Yunanlılar Bizans geçmişleriyle, sonra da Adamantios Koraes aracılığı ile antik Yunanlılarla bağlantılarını kurmakta –çok değişmekle beraber- dillerini ilk kullananlar oldular. Koraes’in 1803’te Paris’te Fransız bir dinleyici kitlesine yönelttiği aşağıdaki şu sözler, bilinç düzeyindeki bu değişikliğin tipik bir göstergesidir:

Ulus, ilk kez kendi cehaletinin yarattığı o sefil manzarayı gözden geçiriyor ve gözleriyle bu manzarayı atalarının ihtişamından ayıran mesafeyi ölçtüğünde titriyor. Ancak bu acılı keşif, Yunanlıları umutsuzluğa sevk etmiyor: Sanki içlerinden kendi kendilerine biz Yunanlılar’ın halefiyiz diyorlar, ya yeniden ona layık hale gelmeliyiz ya da bu adı artık taşımamalıyız.”³⁵

Sırp dili ve kültürü alanında XIX. yüzyıl başlarında yapılan reformlar yeni güçlerin doğmasına yol açtı. Sırp dilinin en önemli reformcusu ulusal ideolog Vuk Karadzic (1787-1864) Sırp dilini bilimsel bir kritere göre şu şekilde tanımladı: Ortodoksluğa olan bağımlılığı değil, merkezi Güney Slav dialekti olan Stovakça kullanımını esas alan bir tanımlama. Karadzic’in “dilsel” ulus ideolojisi, Stovakça konuşan bütün insanların, ki Katolik Hırvatların çoğu ve Bosnalı Müslümanların tümü bunlara dâhildir, aslında Sırp oldukları ve dolayısıyla asimilasyon açısından en doğal hedefleri teşkil ettikleri şeklindeki yeni Sırp inancının kaynağını oluşturur.³⁶ Benzer çalışmalar XVIII. yüzyılın sonunda Rumenler’de de

³² Karpat; *a.g.e.*, s.59.

³³ Benedict Anderson; *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev.: İskender Savaşır, Metis Yay., İstanbul 2004, s.83.

³⁴ Charles-Barbara Jelavich; *The Establishment of The Balkan National States, 1804-1920*, Seattle Uni. Washington Press, 1986, s.10.

³⁵ Anderson; *a.g.e.*, s.88.

³⁶ Ivo Banac; “Sırbistan’da Milliyetçilik”, *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*, Çev.G.Özcan, İstanbul 1997. s.88.

görüldü. Rumence'yi Ortodoks-Slav komşularından kesin bir şekilde ayıran Kiril alfabesini, Latin alfabesiyle değiştirme yönünde bir hareketliliğe, Rumence'nin gramer, sözlük ve tarihlerinin belirlenmeye başlaması eşlik etti.³⁷ Bulgar tarihî bilincini yaratmaya çalışan ilk kişi Sofya'nın Katolik piskoposu Peter Boğdan oldu."Bulgar Çarlığının Tasviri" (Opisanie na Bolgarska Tsartvo) adlı eseri kaleme aldı, ama Bulgarların çoğuna hitap etmeyen Roma Katolisizminin hizmetindeki bu kişinin mesajı kimsede pek derin etki yapmadı³⁸.

Bulgarlar arasında etkili olan ilk girişim, rahip Otets Paisiy tarafından gerçekleştirildi. 1762'de "Bulgar Ulusunun, Çarların ve Azizlerin Tarihi" adlı bir yapıt kaleme aldı. Bulgar halkının şanlı geçmişini anlatan yapıtında Paisiy, ülkesinin ulusal bilincini uyandırmayı başlıca hedef edinmiştir. Bu eserde Paisiy, Bulgarlara mazideki şan ve şerefi anlatmakta ve milletine şöyle hitap etmektedir: "*Ey Bulgar, ecdadını öğren, dilini tanı... Ben bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim...Öyle Bulgarlar tanıyorum ki şaşkınlıkları içinde kendi soylarını unutacak kadar ileri gidiyorlar ve bunu bilmiyorlar. Bilakis Yunanca okuma yazma öğreniyorlar; hatta kendilerini Bulgar saymaktan utanıyorlar. Ey akılsız millet, Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun; neden öz dilinde okumak ve düşünmek istemiyorsun?... Bulgar, gaflete düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tazim et!"*³⁹

Osmanlılara karşı olduğu kadar Rum kilisesinin Bulgar topraklarında etkinlik kazanma politikalarına karşı da mücadele çağrısı yapmış ve ülkesinin insanlarını, kendi dillerinin kutsallığını korumaya, kendilerini eğitmeye ve kiliselerinin bağımsızlığı için mücadele etmeye davet etmiştir. 1800-1850 arası dönemde, Kuzey Balkanlar'da, yerli bilginlerin çabalarıyla birbirinden farklı üç yazınsal dil şekillendi: Slovence, Sırp-Hırvatça ve Bulgarca. Her ne kadar o zamana kadar yaygın olarak, Bulgarlarla Sırp ve Hırvatların aynı ulustan oldukları düşünülüyorduyse ve hatta iki grupta İllirya Hareketi içinde yer almasına rağmen, 1878'te ayrı bir Bulgar devleti ortaya çıktı.⁴⁰

³⁷ Anderson; *a.g.e.*, s.89.

³⁸ İlber Ortaylı; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik (En Kahçı Miras), s.25. Peter Boğdan hakkında geniş bilgi için bkz.: Martha Bar; "Catholic Missionaries on Orthodoxy in the Balkans", *Etudes Balkaniques*, No:4, 1993, s. 47.

³⁹ İnalçık; *a.g.e.*, s.20.

⁴⁰ Anderson; *a.g.e.*, s.90.

1856-1865 döneminde geleneksel millet sisteminde yapılan reform çabaları⁴¹, Avrupa'nın tahrikleri üzerine gerçekleştirildi. 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra Hıristiyan halkların, din-hukuk alanında iki önemli gelişme başladı. Bu gelişmelerin birincisi Hıristiyan cemaatlerin birer ulus haline gelme yoluna girmesidir. İkincisi, bu milletlerin kilise ve meclislerine ruhbandan olmayan laik üyelerin konmasıdır. Böylece Hıristiyan cemaatlerde uluslaşma ve laikleşme başlamış oldu. Hıristiyan halkın seçtiği laik temsilcilerle bu cemaatlerin eğitim, din, idare, maliye ve sivil işler alanlarındaki yetkileri genişledi. Askerlik hizmeti ya da bedel karşılığında haracın kaldırılması, mahkemelerde Hıristiyanların yemininin ve tanıklığının kabulünü de göz önüne aldığımızda bu cemaatleri, ulus olmaktan eksik kalan tek yanları toprağa dayalı bağımsız egemenliklerinin olmaması idi.⁴²

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkanlar'da yüzyıllardır süren Osmanlı hakimiyetinin büyük ölçüde sona ermesine neden olmasından ötürü hem Osmanlı İmparatorluğu tarihi hem de Balkan devletlerinin milli tarihleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarih bir imparatorluğun tasfiyesi ve yeni devletlerin oluşumunun ötesinde, Müslüman halkın elinden topraklarının alındığı bir parçalanma ve siyasi coğrafyanın yanında beşeri coğrafyanın da zorla değiştirilmesi olayıdır. Savaş sırasında Müslüman halka yönelik etnik temizlik hareketleriyle 1.500.000 kişi yerinden oynamış, 500.000 kadarı hayatını kaybetmiştir⁴³. Berlin Antlaşması ile Karadağ, Sırbistan ve Romanya toprakları genişletilmek kaydıyla bağımsız birer devlet haline getirilmekteydi. Ayestefanos Antlaşması ile Karadeniz'den Sırbistan'a, Tuna'dan Ege'ye kadar uzanan, tüm Makedonya'yı içine alan hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı oluşturulan Büyük Bulgaristan, Berlin Antlaşması ile üç parçaya bölünmüş, Makedonya Osmanlı'ya iade edilmiş, Arnavutluk Osmanlı toprağı ile tekrar birleştirilmiş Doğu Rumeli Os-

⁴¹ Gayrimüslimler, Islahat Fermanı'na göre, devletin bütün kademelerinde görev alabilecekler ve gerekli şartları taşıyan her gayrimüslim askerî ve mülkî bütün okullarda okuyabileceklerdi. Ayrıca Patrikhane eğitim, sanat ve sanayi ile ilgili okullar açabilecek, bütün ticaret ve cinayet davaları karma mahkemelerde açık bir şekilde yapılacak gayrimüslimler arasında özel hukuku ilgilendiren davalar tarafların isteğine bağlı olarak Patrikhane'de görülebilecek, gayrimüslimler askerlik yükümlülüklerini bedelini ödeyerek de yapabilecekler, vilayet ve sancak meclislerinde Müslim ve gayrimüslim üyelerin seçimlerinin daha düzenli olabilmesi için nizamnamelerde gerekli değişiklik yapılacaktı. Bülent Atalay; *Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1922)*, s.16; Şahin; *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s.58.

⁴² Niyazi Berkes; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul 2002, s.228.

⁴³ Nedim İpek; *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1994, s.155-214.

manlı'ya bağlı özerk bir vilayet oluşturulmuştu. Ayestefanos Antlaşması ile bir ay süren Büyük Bulgaristan hayali, Bulgarların bundan sonraki Makedonya'daki çetecilik faaliyetlerini, prenslik idaresinde topraklarındaki uygulamalarını şekillendirmiştir.⁴⁴

1878-1913 yılları arasında Balkanlar'daki gelişmelere bakıldığında, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Makedonya'ya yönelik irredentist politikaları ve büyük devletlerin müdahaleleri ile Makedonya'da yaşayan unsurların arasındaki farklılıkları belirgin hale getirdiğini ve bu vilayetteki Müslümanların yaşamlarını zorlaştırdığı görülmektedir. Buna ek olarak Makedonya'nın bir Balkan Federasyonu içinde özerk bir bölge olarak yer almasını savunan Merkez bürosu Selanik'te olan IMRO (Makedonya Dahili Devrim Komitesi) 1893'te kurulmuştur. IMRO tarafından 1903 yılında gerçekleştirilen İinden Ayaklanması bastırılmışsa da, uluslararası alanda büyük yankı uyandırmış ve büyük devletlerin reform kisvesi altında bölgeye müdahale etmesine neden olmuştur. Bölgede devam eden Sırp, Bulgar ve Yunan çetecilik faaliyetlerinin yanı sıra Müslümanların da çeteler oluşturarak Manastır'da Bulgarlara, Kosova'da Sırlara karşı harekete geçmeleri, Ulahların Helen baskısından kurtulmak ve kimliklerini koruma çabası Yunanlılarla Ulahların karşı karşıya gelmeleri, Osmanlı'dan ayrılmak istemeyen Arnavutların Osmanlı yönetiminin bazı reformları yapmasını gerekli görmeleri, 1908'den sonra ise Balkan devletlerinin amaçlarını gerçekleştirmek için Makedonya'da kurdukları siyasi örgüt ve partilerin (Bulgar Meşrutiyet Klüpleri, IMRO taraftarlarının kurdukları Milli Federalist Parti, Rum Meşrutiyet Klüpleri, Sırp Milli Teşkilatları) hız kazanması gibi gelişmeler Osmanlı yönetimini merkeziyetçi bir politika izlemeye sevk etmiş ancak bu durum Makedonya'daki etnik faaliyetlerin artmasına ve Balkan ülkeleri arasında geçici bir yakınlaşmanın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu yakınlaşma Balkan Savaşları ile büyük devletlerin istekleri doğrultusunda Makedonya'nın paylaşılmasıyla (Sırbistan-Vardar Makedonyası, Yunanistan-Ege Makedonyası, Bulgaristan-Pirin Makedonyası), Arnavutluk'un bağımsızlığıyla, Balkan devletleri arasında oluşan geçici ortaklığın sona ermesiyle, Balkan Savaşları sırasında Müslümanlara yönelik

⁴⁴ Kemal Beydilli; "Balkanlar'da Dönüm Noktası 93 Bozgunu ve Sonrası", *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar*, Haz. Mustafa Bereketi, Rumeli Vakfı Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s.31.

baskı ve saldırılar ile Osmanlı yönetiminin sona ermesiyle birlikte Müslüman nüfusun göçleriyle sonuçlandı.⁴⁵

I.Dünya Savaşı sonrasında savaştan zaferle çıkan Batılı devletlerin kurmayı amaçladıkları yeni dünya düzeni, Balkan Yarımadası'nın siyasal haritasını da tümüyle değiştirdi. Bölgeye tümüyle egemen olmuş yada dolaylı olarak etkili olmuş üç imparatorluk (Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya Macaristan ve Rusya) parçalanmış ve küçük ulus-devletler kurulmuştu. Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye. Barış antlaşmalarının temel ilkesi "kendi kaderini tayin etme hakkı" idi ancak bölgedeki ulus-devletlerin sınırları çizilirken bu ilkeye uygun davranıldığı söylenemez. İtilaf devletleri ile savaşa katılan Balkan devletlerinin sınırları genişletilirken, kendi kaderini tayin etme hakkı göz önüne alınmamıştı. Balkanlar'da öyle bir coğrafya oluşturulmuştu ki, barış döneminde hemen hemen tüm devletler komşu devletlerin toprakları üzerinde hak iddia edebilecek durumdaydı. Romanya ve Macaristan arasında Transilvanya; Romanya ve SSCB arasında Besarabya; Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Makedonya; Arnavutluk ve Yugoslavya arasında Kosova; Arnavutluk ve Yunanistan arasında Güney Arnavutluk; Romanya ve Bulgaristan arasında Dobruca; Romanya ve Yugoslavya arasında Dobruca temel toprak sorunlarını ve bu topraklarda yaşayan halklar da azınlık sorunlarını oluşturdu.

Genel olarak Balkan ülkelerinde 1919-1930 yılları arasında temel sorun demokratikleşme ve sanayileşme, 1930-1939 arasında ise mevcut ekonomik koşullar ve azınlıkların milliyetçi hareketlerinden güç alan "anarşik" siyasal yapılanmaya son vermek için diktatörlük yönetimi gözlenmekteydi.⁴⁶ Balkanlar'da, II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan tecrübeler etnik ayrımcılığı canlı kılan etmenleri oluşturdu.

II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'da rejim değişikliği yaşandı ve ülkede komünist bir dönem başladı. Bu yıllarda büyük işgücü ihtiyacı duyan Bulgaristan, bir taraftan Türk göçünü engelleme çabasıdayken, bir taraftan da Türk sosyal kurum ve topraklarına el koyarak huzursuzluk ve göç isteğini arttırma gibi çelişkili bir tutum sergiledi. Özellikle 1947 sonrası artan baskı politikaları Türk azınlık üzerinde infial yarattı. Uygulanan asimilasyon ve etnik temizlik hareketleri neticesinde 1949-51, 1968-79, dönemlerinde peyderpey göç hareketleri

⁴⁵ Gül Tokay; "Makedonya Sorunu 1878-1913", *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar*, Haz. Mustafa Bereketli, Rumeli Vakfı Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s.65.

⁴⁶ Sina Akşin-Melek Fırat; "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", *OBİV*, İstanbul 1993, s.98.

yaşanmıştır. 1942’de başlayan Pomakların adlarını değiştirmeye yönelik girişimler 1960,70 ve 80’lerde devam etmiş, 1980’lerde 298.000 Müslüman Çingene’nin, Gagavuz ve Pomakların adının değiştirilmesi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar, baskılar ve katliamlar 1984 kışında 140.000 kişinin öldüğü ve 400 kişinin Belene’ye sürüldüğü, bir çok ailenin yerlerinden edildiği, aynı sürecin “yeniden doğuş” adıyla Türklere de uygulanması ve hızla tırmanan gerilim 1989 göçüne yol açmıştır.⁴⁷ 1941-1945 döneminde, Yugoslav ulusları birbirleriyle kıyasıya mücadele etti. Hırvatistan ve Bosna-Hersek’i içine alan coğrafi bölgede savaş yıllarında Alman koruması altında faşist bir Hırvat devleti kurulmuş, başta Yahudiler ve Çingenerler olmak üzere Sırp’ların ve Müslümanların yüz binlercesi iç savaş koşulları altında ortadan kaldırılmıştı. Alman işgaline karşı mücadele eden sürgündeki krallığın temsilcisi Çetnikler, Müslüman, Hırvat, Arnavut gibi Sırp olmayan unsurlara karşı etnik temizlik uygulamışlardı. Tito’nun ulusüstü bir söylemle ortaya attığı birlik ve kardeşlik söylemleri yeterli olmamıştır, en kalabalık ulus olan Sırp’ların diğerleri üzerinde egemenlik kurmasını engellemek için siyasi sistem federe bir yapıya oturtulmuşsa da, öngörülenin aksine bu durum gerek Sırp’larda gerekse diğerlerinde milliyetçiliği güçlendirdi. Sırp’lar ülke genelinde denetim kurmayı amaçlarken, Hırvatlar ve Slovenler ayrılıkçı milliyetçiliği benimsediler. Makedon milliyetçiliği dışarıda Yunanistan’a içeride Sırp’lara karşı varlıklarını kanıtlama mücadelesine girişti. Kosova Arnavutları Arnavutluk devleti ile birleşmek, Bosna Müslümanları ayrı ulus kimliklerinin tanınmasını sağlamak istiyorlardı. Karadağlılar ise ayrı bir kimlik yerine genelde Sırp’larla birlikte hareket ettiler. 1980’de Tito’nun ölümüyle, federasyonun fazla dayanamayacağı, federe devletlerin arasındaki sorunların su yüzüne çıkması ile belli olmuştu⁴⁸. Sosyal ve ekonomik dengesizlikler, komşu devletlerle anlaşmazlıklar, siyasal görüş ayrılıkları, çıkar çatışmaları, siyasal haksızlıklar ve bölgesel ayrılık ve ordunun baskısı anlaşmazlıkları arttırdı.

Nitekim 1992’de Hırvatistan’ın ve Slovenya’nın bağımsızlığını ilân etmesi üzerine Yugoslavya fiilen parçalanmaya başladı. Bu ilâna Sırbistan’ın tepkisi ise federal ordu ile Slovenya, Hırvatistan’a askerî müdahalede bulunmak ve ardından bağımsızlığını ilân eden Bosna-Hersek’e savaşın sıçraması oldu. Etnik bakımdan

⁴⁷ Nurcan Özgür; “1989 Sonrası Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri ve Hak ve Özgürlük Hareketi”, *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar*, Haz. Mustafa Bereketli, Rumeli Vakfı Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s.118.

⁴⁸ İrfan Kaya Ülger; “Yugoslavya’nın Parçalanmasında Uluslar arası Toplumun Rolü”, *Türkiye Günü*, sayı:36/Eylül-Ekim 1995, s.57.

Bosna-Hersek'te Müslüman Boşnaklar ve Slavlar %44, Sırlar %33 ve Hırvatlar %18 oranında bir kitleyi oluşturmaktaydı. Uzun yıllar bir arada yaşan bu etnik grupların birbirlerine karşı giriştikleri katliamlar, II. Dünya Savaşı'nı aratmayacak düzeyde oldu. Bosna-Hersek'teki çatışmaların bir "din savaşı" olduğu özellikle Sırp liderler ve entelektüelleri tarafından işlenerek böylece Sırbistan'ın hedefleri arasında yer alan "Büyük Sırbistan" ve "Etnik Arındırma" politikalarına siyasi çerçeve kazandırma çalışmaları başladı. Saldırıları sadece nüfusa yönelik değil aynı zamanda İslam kültür eserlerini de hedef aldı. Önce 1991'de Hırvatistan'da uygulamaya konulan ve Bosna-Hersek'te yerleşim düzenini ve ülkenin sınırlarını değiştirme isteği doğrultusunda Sırların uyguladıkları etnik arındırma politikasının sonucu büyük insan kitlelerinin imhası ve sayıları milyonları bulan mülteciler oldu⁴⁹. Sırlar için tarihsel açıdan özel bir yeri olan Kosova'daki nüfusun %90'ını oluşturan Arnavutların otonomi, hatta bağımsızlık söylemlerinin artması, Kosova'nın Arnavutluk ile birleşmesinden çekinen Sırların baskılarını arttırmasına neden olmuş, 1998'de Sırlarla Arnavutlar arasında başlayan iç çatışma Arnavutlara yönelik etnik katliama dönüşmüştür.⁵⁰

Günümüz gelişmelerine bakıldığında Makedonya'nın Yunanistan ile isim ve ulus, Bulgaristan'la ulus konusundaki anlaşmazlığı sürerken ülke içinde özellikle Arnavut milliyetçilerinin gerek nüfus oranları gerekse özerklik ve Arnavut haklarına yönelik talep ve itirazları devam etmektedir. Bulgaristan yönetimi Türk azınlığının sorunlarını önemli ölçüde çözmüşse de hala orduda yönetici kademelerine gelememeleri gibi bir takım problemler mevcuttur. Avrupa Birliği üyesi olduktan sonra Yunanistan'ın genel tutumu olan etnik azınlığı tanımadaki isteksizliği ve azınlıklara yönelik siyasi ve hukuki ihlallerinde son yıllarda gelişme görülmele beraber gerek Makedonları gerekse Türkleri azınlık olarak kabul etmemektedir.

Sonuç olarak, pek çok milliyetçi Balkan tarihçisinin iddialarının aksine Ortaçağ'da Balkanlar'da "devlet" olarak tanımlanabilecek bir oluşum söz konusu değildir. Ancak, "devletçik" olarak tanımlanabilecek siyasal bir yapılanmanın varlığı da inkar edilemez. Bu yapılarda da pek çok etnik grup "yönetilenler" sınıfını oluşturur. Osmanlı yönetiminde uygulanan Millet Sistemi sayesinde dinsel ve

⁴⁹ Hüseyin Bağcı; *Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991-1993)*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1994, s.111.

⁵⁰ Rıfat Uçarol; *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s.845; Hamza İlbeği; "Dağlan Yugoslavya-Kosova Ekseninde Türk Olma Bilinci", *Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, Derleyen: Bekir Günay, IQ Yayıncılık, İstanbul 2005, s.185.

etnik kimliklerini koruyan bu küçük grupların XVII. yüzyılda çıkardıkları bölgesel ayaklanmalar, milliyetçi-etnik ayaklanmalardan ziyade, klasik Osmanlı sisteminin çözülmesine paralel olarak ortaya çıkan ekonomik ve sosyal çalkantıların bir ürünü olarak algılanmalıdır. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ticarete önemli kazançlar elde eden Balkanlar'daki etnik gruplar, Batı ile ticari ilişkilerini sürdürürken aynı zamanda fikrî açıdan da Batıdan etkilenererek kendi aydın zümrelerini oluşturdular. Bu aydın zümreleri, Balkanlarda milletleşme sürecinin ilk tohumları olarak nitelendirebileceğimiz dil çalışmalarını başlattılar. Bu çalışmalarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu dar boğazı, kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteğinde olan Avrupalı devletlerin desteği büyük rol oynadı.

XIX. yüzyılda Balkan halkları, Osmanlı topraklarında kendi isteklerini gerçekleştirmek isteyen pek çok Avrupalı devletin desteği ile Osmanlı yönetimine karşı ayaklandılar ve 1878'e gelindiğinde bu Balkan halkları, sınırları kendilerinden çok Batılı devletlerin istekleri doğrultusunda çizilen devletlerini kurmuşlardı. Milletleşme süreçlerini henüz tamamlayamayan bu devletler öncelikle kendilerine verilen bu topraklar üzerinde homojen bir millet oluşturmak için çalışmalara başladılar. Kendi tarihlerini yeniden inşa eden Balkan halkları Ortaçağ "devletçik"lerinin sınırlarına ulaşmayı amaç edindiler. Bu noktada Osmanlı yönetimi tarafından korunmuş olan dinsel kurumlar, kurulan devletlerin her birinde siyasilerin elinde bir araç olarak kullanılmaya başlandı. Devlet yöneticileri homojen bir millet oluşturma gayretlerini, kendi halklarına haklı göstermek için, dinsel imgeleri kullandılar. Dinsel farklılığın siyasi bir temel olarak bu şekilde kullanılması ile "öteki"lere karşı gerekli görüldüğü zamanlarda asimilasyon ve etnik temizlik tereddütsüz uygulandı. XIX. yüzyıldan bu yana ulus-kimlik inşasında kullanılan bu politika ne yazık ki XX. yüzyıl boyunca da Balkan tarihine damgasını vurmuştur.